

UDVANDRINGEN FRA ÅRHUS AMT 1868-1909

Fra midt i 1800-tallet og frem til 1930'erne var Danmark et af de mest fremtrædende udvandrerlande i Europa. Op i mod 400.000 danskere forlod landet for at slå sig varigt ned i fremmede verdensdele. Det var mange ud af en samlet dansk befolkning på 2,2 millioner i 1890 og i forhold til befolkningstallet, blev udvandringen fra Danmark kun overgået af Irland, Norge og Sverige. Der befandt sig derfor i 1910 over 200.000 fastboende danskfødte i USA og yderligere knapt 50.000 i Canada, Sydamerika, Australien og New Zealand. Men selvom Danmark efter 2. verdenskrig efterhånden blev et indvandringsland, bor der i Danmark i dag kun 165.000 der er født i fremmede verdensdele. Til sammenligning boede der for hundrede år siden 250.000 danskfødte uden for Europa.

Men mens indvandringen i vore dage spiller en hovedrolle i debatten, er der ikke mange der husker, at Danmark i en lang forudgående periode var et udvandrerland. Også *vore* udvandrere mødte problemer med sprog, arbejde og kultur i det fremmede og set i et historisk perspektiv var udvandringen et vigtigt led i udformningen af det moderne Danmark. Folk flyttede i stort antal fra landet til byerne og rigtig mange fortsatte til oversøiske lande. De opdagede at der var en verden uden for det sogn hvor deres forfædre havde boet i generationer og de skabte et udstrakt netværk på tværs af sognegrænser og verdenshave. Kontakterne blev opretholdt gennem breve og beretninger og en del af disse er bevaret på Udvandrerarkivet i Aalborg.

Her er valgt skomager Anders Peter Nielsens (1857-1940) beretning fra 1939. Den blev skrevet i Montpellier, Bear Lake county i det sydøstlige hjørne af Idaho og samme år sendt til Udvandrerarkivet i Aalborg efter opfordring fra en datter, der var bibliotekar i Seattle. Selv kom Anders Peter Nielsen fra et af de stærkeste udvandringsområder i Århus amt.

Skomager Anders Peter Nielsen .

Anders Peter Nielsen blev født 11. juli 1857 i Vinten Skov, Tamdrup sogn. Faderen, Niels Peter Andersen var husmand og Anders Peter fik efter læretid i Horsens et værksted i Østbirk hos sin faster, enken Kirstine Andersen, men besluttede sig sammen med nogle venner for at udvandre:

Afrejse:

”Den 19 July 1881 var vi 5 jyder som seilede ud fra Kjøbenhavn ombord paa Harald et Kreatur Skib som var lavet om til Passenger Skib, ført of Kaptain Bonde. Jeg var dengang 24 Aar gammel. De andre 4 var noget yngre, de var alle Farmer Boys. Jeg var Skomager.”

”Harald” var 1880-1881 chartret af den nystiftede danske Amerikalinie og med mellemdæk midlertidigt omdannet til passagerskib. Det havde 168 passagerer med ombord fra København, heraf 44 jyder. De fem fra Østbirk, havde alle købt billetter til Gibson, Ford County i Illinois syd for Chicago og bestod af skomagerne Anders Peter Nielsen, 24 år, og Jens Jensen, 20 år, samt karlene Knud Andersen 22 år; Jens Peter Clausen 21 år og Ole Frederiksen, 18.

Seiltur:

”Det var en deilig tur gennem Øresund. Godt humør paa Dækket. Musik Dans o.s.v. Om aftenen kom første Styrmand og sagde spetakkel nok for i aften. Vi gik saa til Køys. Midt paa natten vaagned jeg ved at det gav et stød i Skibet”

Skibet var kollideret med en svensk kul-skonnert, der straks sank. Besætningen reddedes, men ”Harald” måtte vende tilbage til København for at udbedre skader. Den 23. juli kom skibet atter af sted på en god og fornøjelig tur over Atlanterhavet. Anders Peter Nielsen tilskrev den muntre stemning, at den sure førstestyrmand var blevet fyret som ansvarlig for kollisionen.

Ankomst til Eventyrlandet

”den 6. August naaede vi New York. Castlegarten var fuld af alle slags Folk fra hver eneste land i Europa. En lille mørk mand kastede sig paa knæ med ansigtet vent mod Øst og holt Bøn. Vi var alle glade ved at være i land, men den eneste som takkede vorherre var den Tyrk”. ”Vi fik nu travlt med at faa vore Kufferter undersøgt og veiet. Fik vore penge byttet til Amerikanske penge og kom i et Tog. Og nu gik det af sted ud i det store eventyrland.”

Når en dansk udvandrer havde købt sin billet hos rejseagenten i Danmark gjaldt den almindeligvis fra bopæl til det endelige bestemmelsessted. Selskabets agenter i USA sørgede så for, at udvandrerne ikke blev udsat for storbyens fristelser, men kom direkte frem til bestemmelsesstedet. Anders Peter Nielsen og hans rejsefæller beklagede derfor, at de aldrig fik New York eller Chicago at se. Eventyrlandet Amerika startede på jernbanestationen i Gibson, Illinois.

Kulturchock

Hvor er det fælles grødfad?

”Vi kom til vor bestemmelsted midt om Natten. Fra Stationen viste de os til et Hotel hvor vi sov til sent paa morgenen. Vi blev kaldt til Frukost, men da vi kom til Bordet saa vi forbauset paa en mængde små Tallærkener. Værten tog en gaffel og viste os hvordan vi skulde bruge den. Naa jo, det forstod vi jo, men vi var vant til et stort fad midt paa bordet og lange til fra alle sider”.

Flere overraskelser ventede da de kom ud på gaden hvor en neger kørte en vogn med muldyr. Ham fulgte de efter for rigtigt at studere det mærkelige syn.

Trafikproblemer

”Som vi gik der på Gaden kom der en Mand hen til os og sagde paa Norsk: ”Boys, I burde ikke saadan løbe rundt midt paa Gaden. Gaa paa Fortovet. Alle ser jo efter jer. I stopper færdslen. Ja, det jo nok mulig svarede vi, men vi kan meget bedre se alting her, end naar vi gaar paa det smalle fortov”.

Beklædning

”Næste dag saa vi byens Dokter komme kjørende med en barnevogn! Han havde bare benklæder paa og en skjorte. Vi tabte al respect for denne Doctor men saa at de fleste løb halvnøgne omkring. Hot var det og svedte gjorde vi, men tage Frakken af og løbe runt i skjorteærmer vilde vi ikke..... Ja vi var i et meget fremmed land. Hvad vilde Horsens borgere tænke hvis de saa gaderne fylte af den slags folk.

Arbejde

”Vor løben runt paa Gaderne havde været den bedste vej at advertere os selv, det gik som en løbeild runt i Omegnen at der var Emigranter i Byen og nu kom Farmere for at hyre folk. Men det var nu ikke saa let for os at forstaa dem, for det var ei den danske tunge og vante ord. Men paa én dag var alle hyred undtagen mig da jeg ei var vant til Farm arbeide. Jeg fik arbeide hos en Skomager Luis Lohman, tysk af Fødsel. Det varede ikke længe før vi forstod hverandre”

”En dag kom to unge Svenske Skomagere in paa værkstedet og fortalte Mr. Lohman, at det var uforskammet af ham ikke at give mig mere for mit arbejde blot fordi jeg var Emigrant”

Sprog

”Vi havde naturligvis meget at tale om naar vi samledes om søndagen sammen med enkelte andre Dansker paa egnen. En dag var der en Gaardmandsøn som sad stille og hørte paa os. Lige med et begynte han at græde, men er det dog ikke forfærdelig at gaa omkring som et umælende Dyr. Ikke at forstaa hvad folk siger og heller ikke kan andre forstaa os. Det var jo der skoen trykkede, men det vidste vi jo før vi reiste hjemmefra. Vi havde arbeide og med tiden vilde det jo blive bedre med sproget”.

Kirken:

”En Morgen som jeg feiede Værkstedet kom en velklædt man i svære Fedtlæders støvler ind og præsenterede sig for mig. Det var pastor Th. Lyngby fra Dwight, Illinois”. ”Pastor Lyngby vilde gjerne have mig til sin Lutheran menighed i Dwight og fortalte at der kuns var lidt forskjel mellem Lutheran og Methodist.”

Skomager Lohmann var metodist og Anders Peter Nielsen havde derfor loyalt fulgt sin arbejdsgiver til kirke. Men Pastor Th. Lyngby, der netop var kommet fra Danmark for at dække hele Illinois som præst i den dansk-lutherke kirke, så det som sin opgave at føre ”frafaldne” landsmænd tilbage deres fædrene dansk-lutherske kirke. Det havde Anders Peter Nielsen heller ikke spor imod, særligt ikke, da Lyngby kunne tilbyde ham eget skomagerværksted i Dwight nogle få kilometer fra Gibson.

Videre vestpå:

Anders Peter Nielsen var herefter et par år i Dwight. Men dels blev hans velgører, Pastor Lyngby, kaldet til den danske kirke i Racine, Wisconsin, dels følte Anders Peter sig presset på sin skomagernæring af fabriksfremstillede sko fra Chicago. Forbipasserende danskere talte om de gode muligheder vestpå i Nebraska eller Californien og Anders Peter studerede den danske avis, Den Danske Pioner, for at finde danske bosættelser der ikke havde skomagere og lå langt fra Chicago.

Han tog af sted i april 1883, men ville dog på vejen besøge Montpellier, i Idaho, hvor fasteren, Kirstine Andersen fra Østbirk nu boede efter at være blevet enke for tredje gang.

Faster Kirstines historie:

Anders Peters faster, Kirstine Andersen (født i Hansted 1840), kom tidligt ud at tjene. Først på nogle gårde og siden i Horsens. Her blev hun gift med en arbejdsmand, der drak sig ihjel. Hun blev vågekone på Horsens hospital, blev omvendt til mormonismen og forlovet med en betydelig yngre dansk mormon, der allerede var taget til det forjættede land i Utah. 1881 tog hun derfor af sted for at blive gift, men blot for at opdage, at den forlovede allerede havde to yngre koner. Et ægteskabstilbud fra en dansk mormonbiskop blev ligeledes afvist, han havde allerede tre yngre koner!

I stedet fandt hun, på det stærkt styrede ægteskabsmarked i Salt Lake City, en enkemand fra Horsens med 5 børn. Desværre faldt han få måneder efter i en flod, fik lungebetændelse og døde. Børnene fordeltes i Utah, men Kristine selv giftede sig, nu for tredje gang, med en frafalden dansk mormon, i nabostaten Idaho. Men også han døde efter kort tids forløb og Kirstine arvede hus, 5 køer, to muldyr. For at vise hvor godt det var gået, ville hun jo gerne have besøg af sin nevø, Anders Peter Nielsen.

Anders Peter Nielsen i Idaho

Rejsen var besværlig og jernbanerne i Idaho så nye, at man på stationen i Illinois aldrig havde hørt om hverken baner eller byer (Idaho var kun et territorium og blev først stat i 1890). Han når dog via Denver i Colorado frem til byen, eller hvad man nu skal kalde den:

”Montpelier var en lille station, men ingen huse. Derimod saa jeg Blockhuse med Jordtag liggende en 10 minutters gang fra banen, klemt in mellem Bjærgene. Hun (faster Kristine) fortalte mig om forholdene dær og jeg forstod strax, at de ikke var nær saa begeistred for Mormonismen som de var i Danmark”

Bebyggelsen var i virkeligheden dansk med omkring 100 danskere fra Horsens-Skanderborg kanten. De var blevet træt af forholdene i Utah og blev i støttet i deres forehavende af regeringen, der så med allerstørste uvilje på mormonerne. Anders Peter fortæller med skadefryd, at det blå kavaleri blev sendt til egnen. Arresterede alle mænd med flere koner og holdt dem fængslet indtil de skilte sig af med de overskydende. – *”de maatte give Poligomiet op, uncle sam var stærkere en mormonguden”*

Desværre døde faster Kristine kort efter, men da hun havde testamenteret Anders Peter hus, køer, muldyr og sætergræsgange, kunne han nu, som 28-årig, åbne et skomagerværksted meget langt fra nærmeste skotøjsfabrik, men tæt på råmaterialerne. Han sendte derfor bud efter sin forlovede, Marie Rasmussen, som han 4 år tidligere havde efterladt hjemme i Østbirk. Marie, der nu var 24, kom i november 1885 med ”Geisir” fra København.

Anders Peter Nielsens historie er kun en blandt tusinder andre, men de forhold han beskrev ligner de forhold der mødte de danske indvandrere. Rejsen, forbløffelsen over det nye land, sprogproblemer, den religiøse mangfoldighed og ønsket om at finde andre danske, helst fra samme egn hjemme i Danmark.

Kilderne til udvandringen fra Danmark

Registreringen af danske udvandrere

Den danske udvandrerdatabase

www.emiarch.dk

Den første maj 1868 vedtog Rigsdagen en udvandrerlov med virkning fra 24. maj 1868. Loven var direkte foranlediget af rejseagenternes lemfældige omgang med udvandrernes penge, rejsemål og overfartsforhold og der krævedes derfor nøje kontrol med skibenes sødygtighed, rumfang pr. passager og proviantering. Hertil kom, at man for at kontrollere om udvandrerne virkelig kom frem til det bestemmelsessted de havde købt billet til, begyndte at kopiere alle oversøiske billetter udstedt af danske rejseagenter. Disse kopier findes i Københavns Politis udvandrerprotokoller og blev ført

efter et ensartet system frem til 22. november 1935 da den Dansk-Amerikanske passagertrafik ophørte med ”Frederik VIII” sidste afgang til New York.

Loven var inspireret af en lignende ordning i Hamburg, der fungerede fra 1850 og frem til 1939 og tilsvarende love blev i 1869 vedtaget i Sverige og Norge. Den danske udvandrerlov krævede at Københavns politidirektør godkendte og kontrollerede alle danske udvandringsagenter og at de, for at blive autoriseret, skulle betale et depositum der indgik i en rejsegarantiordning til fordel for udvandrerne. De ville blive erstattet om det kunne påvises at de var blevet snydt i forhold til den udstedte billet. Denne kopiering af rejsekontrakter skulle ske hvad enten billetten blev udstedt for den *direkte* fart på danske skibe fra København til USA eller *indirekte*, på udenlandske skibe via en anden europæisk havn. Og det skulle ske uanset hvor i Danmark en sådan billet blev udstedt.

Grundstammen i materialet, der desuden indeholder skibssyn, proviantlister, rejseberetninger og passagerlister for alle passagerskibe, der udgik fra København i oversøisk fart, er en række protokoller hvori alle danske oversøiske billetudstedelser, med enkelte undtagelser, er kopieret. Det blev til 90 tykke bind, hvor hver enkelt udvandrer, dansk som fremmed, er opført efter ensartede kriterier. Dato, navn, alder, sidste opholdssted (og fra 1. januar 1900 desuden fødested), stilling, bestemmelsessted, skibsnavn (kun fra København) – samt agentnavn og billetnummer.

Men protokollerne er svære at bruge. Der findes to rækker, én for *direkte* udvandrere med skib fra København og én for de *indirekte* udvandrere der rejste fra udenlandsk havn. Hver protokol dækker et eller enkelte år og udvandrerne er ordnet grovalfabetisk efter begyndelsesbogstavet i efternavnet. Der er derfor ikke meget vundet ved en simpel scanning af materialet til brug på nettet hvorimod en egentlig inddatering af oplysningerne er oplagt pga materialets homogene natur. Det blev første gang gjort i EDB-alderens barndom af Kristian Hvidt på hulkort. Men kun til år 1900, kun for danske udvandrere og uden person- og stednavne.

Da personnavnene er betingelsen, både for at besvare slægtshistoriske forespørgsler og for at kunne sammenligne oplysningerne, person for person med andre afgang- og ankomstlister, begyndte Det danske Udvandrerarkiv i 1990 en inddatering af alle oplysninger for samtlige udvandrere. Alt bundet sammen af koder således at der kan søges på tværs. Er et stednavn identificeret med sted, sogn, amt i Danmark eller sted, county, stat i USA får det samme kode uanset hvordan det staves. Danske rejseagenters stavning af amerikanske stednavne kunne ofte være mindst ligeså opfindsom som de amerikanske myndigheders stavning af de danske.

I de senere år har den gode beskæftigelsessituation i Danmark gjort inddateringen langsommere, men udvandrerarkivet er dog nået fra 24. maj 1868 og frem til 31. december 1909 og omfatter 373.000 udvandrere der disse år købte en oversøisk billet af en dansk rejseagent.

225.000 af disse havde seneste faste bopæl i Danmark, mens yderligere 45.000 udvandrere med helt overvejende danske navne, havde USA eller et andet oversøisk område som sidste bopæl. Det drejer sig altså om udvandrere, der allerede var rejst mindst én gang tidligere, men nu igen rejste fra Danmark. Det kunne være en husfader, der efter at have etableret sig, vendte tilbage for at hente familien med over, men senere i perioden var der tale om en overraskende stor ”pendling”, hvor forretningsfolk og håndværkere hele tiden sørgede for at være på den side af Atlanterhavet, hvor konjunkturerne gav bedst indtjening. Endelig begyndte begrebet ”turist” at dukke op som stillingsbetegnelse sent i perioden.

De resterende 103.000 i databasen var ikke danske, men havde et andet europæisk land som sidste opholdssted. 81.000 svenskere købte således billet af en dansk rejseagent og blev derfor ikke medregnet i det svenske materiale. 10.000 var russere, men med overvejende jødiske navne og en udvandring 1904-1905 der peger på pogromen i Rusland. Af 9.000 tyskere var 7.000 sønderjyder. Sønderjyderne i databasen omfatter kun en lille del af de ca. 50.000 der udvandrede fra Sønderjylland, da der var forbud mod danske rejseagenters virke i Tyskland. Sønderjyderne er til gengæld registreret i Hamburg.

Mangler ved databasen:

Da det ikke er en passagerdatabase, men en billet-database mangler man naturligvis de, der ikke købte billet. Hvad enten det skyldtes at de var sømænd og derfor ansat på skibene eller de købte deres billet i en udenlandsk afgangshavn. Hertil kommer, at enkelte provinsagenter ikke fik afsendt kopimateriale til Københavns politi således som loven krævede det. Det gælder:

a) "Vejlelisterne" for årene 1873-1894 fra Mouritzens agentur i Kirkegade i Vejle, omfatter 4.109 danske udvandrere hvoraf 348 fra Århus amt. Listerne, der kun har sporadiske oplysninger om bestemmelsessteder, kan benyttes på www.aalborg.dk/udvandrere

b) "Horsenslisterne" for årene 1892-1922 fra cigarmager Søren Rasmussens agentur, Kattesundet, Horsens omfatter 1.594 udvandrere hovedsageligt fra oplandet omkring Horsens. Både sidste opholdssted og bestemmelsesstederne er vel beskrevne. men listerne, der befinder sig på Udvandrerarkivet afventer inddatering.

c) "Mormonlisterne" 1872-1894 med 7.780 danske udvandrere, hvoraf 1.349 kom fra Århus amt. De er dog kun ordnet efter det amt, hvor missionæren befandt sig, ikke efter de omvendtes bopæl. Bestemmelsesstedet er heller ikke angivet, men er vel Utah. Listerne er trykt i "Passport to Paradise", Utah 2000.

Andre udvandrerlister:

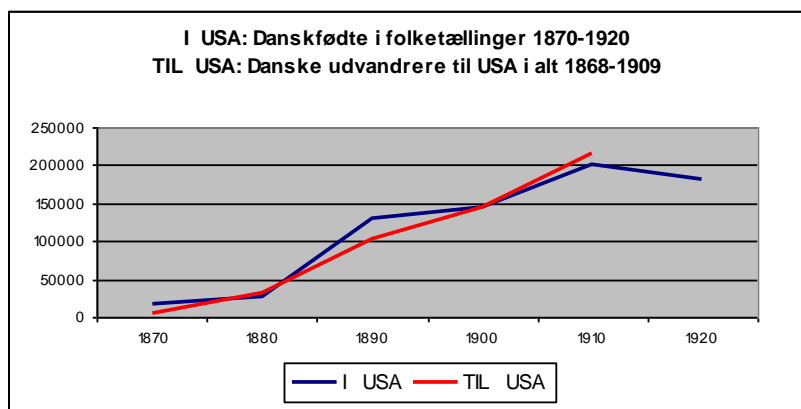
Ud over de danske findes der et meget stort antal mere eller mindre omfattende afgang- og ankomstlister. En oversigt "Passengers Lists Online" kan ses på <http://home.att.net/~weemonster/onlinelists.html>, men flertallet af listerne er betalingsdatabaser helt indrettet på genealogisk benyttelse.

Set med danske øjne er Hamburg-listerne 1850-1939 de vigtigste supplerende afgangslister idet 2/3 af alle danske udvandrere fulgte ruten Hamburg-Hull-Liverpool. Udvandrerarkivet har derfor kopier af listerne 1850-1886 og herigennem også for størstedelen af den danske udvandring mellem 1850 og 1868, der kun kendes fra disse lister. På nettet kræves der betaling pr. enkelt personsøgning. <http://content.ancestry.com> hvilket også gælder passagerlister fra samtlige britiske havne for perioden 1890-1929: <http://www.findmypast.com/passengerListPersonSearchStart.action>

Det vigtigste redskab for at lokalisere danske udvandrere på nettet bliver derfor, ud over de danske lister, ankomstlisterne til New York 1892-1924 på www.ellislandrecords.org De er gratis og supplerer ofte med såvel afgang- som ankomstadresse. Derimod er www.castlegarden.org der angiver at indeholde den totale indvandring via New York 1820-1892 af mindre betydning. Den indeholder kun tyske indvandrere, hvilket ironisk nok betyder det, at den medtager omkring 10.000 danske udvandrere, der er fejlregistrerede som tyskere ved ankomsten til New York uden at være

sønderjyder. Også de Canadiske, New Zelandiske og Australske databaser er sporadiske for denne periode, hvorimod der er en brugbar database på ankomster til Sao Paulo i Brasilien 1886-1907 <http://www.memorialdoimigrante.sp.gov.br/>

Kontrol og repræsentativitet

Alt i alt er det dog muligt at følge en meget stor del af de danske udvandrere fra det sted i Danmark de forlod, til det sted de havde købt billet til. Ikke alene svarer databasens tal for danske udvandrere til USA 1868-1909 ganske godt til antallet af danskfødte i de amerikanske folketællinger fra 1870 til 1910, <http://fisher.lib.virginia.edu/collec-tions/stats/histcensus/>, men der er

tillige god overensstemmelse på de enkelte stater i henholdsvis database og folketællinger.

Udvandringen fra Danmark og Århus amt 1868-1909. På amtsplan

Sidste opholdsamt for danske udvandrere 1868-1909

AMT	Database www.emiarch.dk	Befolkning 1890	Procent Udv.
Bornholm	6.868	38.765	17,7 %
Hjørring	17.596	110.603	15,9 %
Maribo	15.591	100.550	15,5 %
Aalborg	15.931	104.801	15,2 %
Vejle	14.765	111.904	13,2 %
Præstø	11.775	100.647	11,7 %
Århus	18.048	157.204	11,5 %
Thisted	7.929	69.407	11,4 %
Svendborg	12.787	120.707	10,6 %
Ribe	8.127	78.611	10,3 %
København	52.362	527.962	9,9 %
Sorø	8.070	89.042	9,1 %
Odense	11.117	136.120	8,2 %
Holbæk	7.104	94.226	7,5 %
Randers	6.893	110.453	6,2 %
Ringkøbing	4.664	98.623	4,7 %
Frederiksborg	3.638	84.689	4,3 %
Viborg	3.894	100.783	3,9 %
Danmark	227.195	2.235.097	10,3 %

Som det ses lå udvandringen med fra Århus amt med 11,5 % lidt over gennemsnittet på 10,3 % på af befolkningstallet i 1890.

Målt således på amter havde Bornholm, Nordjylland (Aalborg, Hjørring og Thisted), Lolland-Falster (Maribo), Sydsjælland (Præstø) og Østjylland (Århus og Vejle amter) en udvandring over landsgennemsnittet.

For Svendborg amts vedkommende skyldes det særligt en meget kraftig udvandring fra Langeland.

Vestjylland (Viborg, Ringkøbing og det nordlige Ribe amt), sammen med Randers og Frederiksborg amter lå til gengæld markant lavere.

Østjylland forstået som Århus og Vejle amter udgør et eget udvandringsområde, helt adskilt fra de kraftige udvandringsområder i Nord- og Sønderjylland af en bred bræmme bestående af Randers, Viborg og den nordlige del af Ribe amt.

Der kan fokuseres endnu skarpere når udvandringen fra de enkelte sogne inddrages. ”Århus amt” er her forstået som Århus og Skanderborg amter før 1970, således som amtet, byerne, herrederne og sognene blev beskrevet i femte udgave af Trap Danmark fra 1963 og 1964.

**TABEL 3. UDVANDRING FRA ÅRHUS AMT 1868-1909
I PROCENT AF 1890-BEFOLKNINGEN.**

By/herred/sogn	Udv	%	Herred/sogn	udv	%	Herred/sogn	udv	%
ÅRHUS BY	5610	17	Tiset	53	5	Dover	101	7
HORSENS BY	2889	17	Mårslet	47	4	Veng	115	10
SKANDERBORG	561	24	Beder	48	8	NIM H	238	4
SILKEBORG BY	722	17	Malling	83	6	Tamdrup	60	4
			Astrup	34	5	Nim	20	4
ÅRHUS AMT			Tulstrup	23	9	Underup	17	3
FRAMLEV H	438	8	SABRO H	331	6	Hvirring	99	7
Sjelle	35	6	Lyngaa	32	5	Hornborg	19	2
Skjørring	22	6	Vitten	20	5	Endelave	23	3
Skiholme	42	6	Haldum	22	2	TYRSTING H	388	5
Skovby	48	10	Hadsten	32	8	Ry	38	3
Borum	12	2	Folby	102	9	Sdr. Vissung	42	5
Harlev	52	10	Lading	54	6	Voerladegård	54	6
Framlev	68	8	Sabro	37	8	Vinding	31	6
Storring	58	10	Faarup	32	7	Bryrup	23	4
Stjer	35	8	V. LISBJERG H	252	6	Grædstrup	23	2
Galten	66	10	Grundfør	44	7	Tyrsting	32	11
HADS H	1053	8	Spørring	13	3	Ring	87	12
Saksild	44	7	Søften	59	10	Føvling	43	6
Nølev	18	5	Trige	47	6	Tønning	5	1
Randlev	92	12	Ølsted	17	5	Træden	10	3
Bjerager	54	6	Lisbjerg	27	4	VOER H	841	7
Odder	368	10	Elsted	35	8	Østbirk	148	10
Hvilsted	52	10	Elev	10	5	Yding	67	11
Torrild	74	13				Ovsted	47	4
Hundslund	158	11	SKANDERBORG AMT			Tåning	22	5
Ørting	44	7	GJERN H	762	6	Hylke	58	6
Falling	31	4	Linå	94	6	Vedslet	39	5
Gosmer	23	4	Gjern	25	3	Kattrup	25	4
Halling	28	7	Skannerup	3	1	Ørridslev	57	6
Gylling	66	5	Skorup	6	2	Toldstrup	74	10
Alrø	1	0	Tvilum	76	5	Lundum	29	6
HASLE H	298	5	Hammel	168	12	Hansted	65	5
Aaby	26	7	Voldby	45	6	Vær	87	10
Vejlby	69	3	Søby	26	6	Nebel	17	3
Hasle	19	5	Røgen	13	3	Gangsted	23	6
Skejby	16	5	Sporup	63	8	Søvind	83	8
Brabrand	81	7	Dallerup	120	9	VRADS H	468	5
Aarslev	10	2	Låsby	73	7	Them	147	6
Tilst	53	8	Alling	14	4	Vrads	23	5
Kasted	15	7	Tulstrup	36	4	Ejstrup	50	3
Lyngby	9	4	HJELMSLEV H	504	8	Nørre Snede	77	6
NING H	578	5	Fruering	92	8	Klovborg	40	5
Viby	68	5	Vitved	47	10	Hammer	12	5
Ormslev	14	2	Blegind	32	10	Tørring	74	9
Kolt	60	4	Hørning	52	7	Linnerup	19	5
Holme	125	14	Adslev	40	8	Aale	26	3
Tranbjerg	23	4	Mesing	25	6			

For Århus amts landdistrikter er udvandringen særlig kraftig mod syd og øst. Fordelt på herreder er kraftigst i en række sogne i Framlev, Hjlemslev, Hads og Voer herreder, hvor udvandringen er på 10 % eller mere, mens flertallet i resten af amtet ligger på omkring 5 %. Eller udtrykt efter seneste strukturreform: Udvandringen er kraftigst i en række sogne i Skanderborg, Odder og Horsens kommuner. Dette kraftigere udvandringsområde, der altså præger den centrale, sydlige og vestlige del af Århus amt, fortsætter mod syd gennem Hedensted, Vejle og Kolding kommuner for at

kulminere i Sønderjylland, der under tysk styre 1864-1920 var det overhovedet kraftigste udvandringsområde i Norden

Købstæderne i Århus amt: Århus, Horsens, Silkeborg med 17 % og Skanderborg med 24 % har ganske vist lidt lavere udvandringsprocenter end de 30 % Aalborg, Hjørring, Thisted, Vejle og Kolding kunne præstere, men den var høj i forhold til næsten alle andre købstæder.

Når købstæderne således havde en langt større udvandring fordelt efter sidste opholdssted, skyldtes det først og fremmest indvandringen fra land til by.

VANDRINGEN LAND TIL BY

Kombinationen fødested og sidste faste bopæl optræder først systematisk for i materialet fra og med årene 1900-1909 og giver først fra dette tidspunkt mulighed for at sætte tal på de interne vandringer i Danmark der går forud for den endelige udvandring. I hvert fald hvad fødested og sidste bopæl angår.

Fødested for udvandrere med sidste bopæl i købstæderne 1900-1909

<i>FØDT I:</i> \ <i>BOPÆL:</i>	Århus	Horsens	Sk.borg	Si.borg
Samme købstad	35 %	28 %	31 %	27 %
Århus amt	29 %	40 %	38 %	33 %
Øvrige Jylland	22 %	17 %	21 %	31 %
Øerne	10 %	11 %	8 %	8 %
Udland	4 %	4 %	2 %	1 %
<i>Antal Udvandrere</i>	<i>2512</i>	<i>1310</i>	<i>173</i>	<i>284</i>

Af 4279 udvandrere med sidste opholdssted (bopæl) i Århus, Horsens, Silkeborg og Skanderborg købstæder 1900-1909 var kun 1/3 født i den pågældende købstad mens 2/3 var tilflyttere. Disse tilflyttere var i første række født i byernes nærmere opland hvilket særligt præger

Horsens, der lå midt i Østjyllands kraftigste udvandringsområde, men i øvrigt særligt trak sin indvandring fra sit nordlige og østlige opland.

Skanderborg trak stærkt på sine nærmeste sogne kompasset rundt, mens

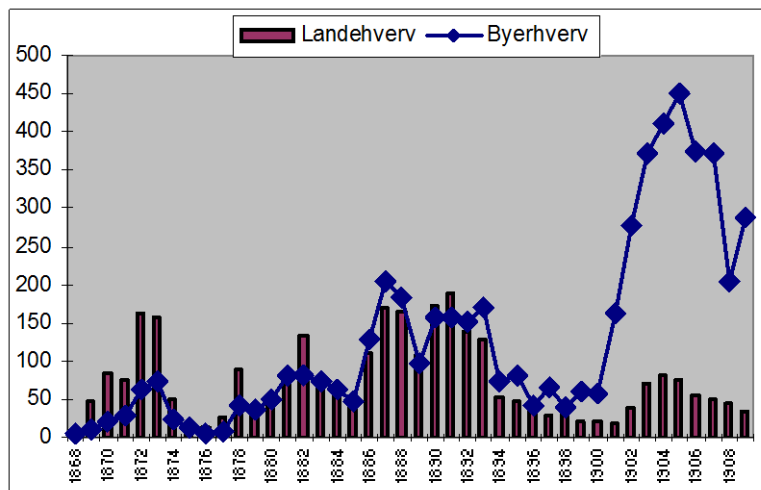
Silkeborg prægedes af beliggenheden nær grænsen til Viborg og Ringkøbing amter og derfor trak indvandrere herfra.

Århus derimod, var præget af et langt mere vidstrakt og diffust opland end de øvrige byer.

Indvandrerne kom i højere grad fra hele Århus amt og fra fjernere dele af Jylland. Ja selv fra København. 87 af udvandrerne fra Århus by var født i København, mens der til gengæld var 218 udvandrere fra København, der var født i Århus by. Netto var der derfor et vandringsoverskud fra Århus by til København. Men det er blot et af de helt generelle forhold vedr. den danske udvandring, der kan udledes af databasen:

Generelle kendetegn for udvandringen

1. Udvandrerne fordelt på erhverv ændrer sig fra land- til byerhverv fra omkring 1900.

Når byerne overrepræsenteres i forhold til landområderne som udvandringslokaliteter, skyldtes det også, at udvandringen skiftede karakter fra omkring 1890. Fra at have været en udvandring med stillingsbetegnelser som gårdmand, husmand, landarbejder, blev det i stedet til byarbejdere og håndværkere. Det var et fænomen der særligt gjorde sig gældende i områder med en kraftig byvækst og var derfor tydeligere for Århus amt

end for landet som helhed. Men det kunne ses over hele landet og skyldtes dels at det danske landbrug var i fremgang, dels at der ikke længere var billig og velegnet landbrugsjord at få i USA.

2. Udvandrerne var overvejende unge, ugifte mænd.

Unge: Næsten 2/3 af samtlige udvandrere fra Danmark var unge mellem 16 og 29 år. Det drejede sig om 62 % for såvel landet som helhed som for Århus amt.

Ugifte: Kun 7 % af disse unge rejste med familie mod 33 % for alle øvrige aldersgrupper.

Mænd: 2/3 af disse unge udvandrere var mænd. De udgjorde 65 % af aldersgruppen for såvel Danmark som helhed som for Århus amt, mens kønsfordelingen var ligelig i de øvrige aldersgrupper.

At de var i den giftefærdige alder, ikke medbragte familie og for hovedpartens vedkommende var mænd, betød i øvrigt generelt, at de danske udvandrere måtte gifte sig ind i andre etniske grupper og på denne måde assimileredes forholdsvis meget hurtigt i det amerikanske samfund.

3. Næsten 9 ud af 10 tog til USA

Land	Århus amt.	Danmark
USA	87,4 %	89,1 %
Canada	4,4 %	3,3 %
Australien	2,3 %	2,1 %
Brasilien	1,6 %	0,6 %
Argentina	1,3 %	1,9 %
New Zealand	1,2 %	1,2 %
Ukendt	1,8 %	1,8 %

Disse procenter var stort set parallelle over alt i Danmark og viste for Århus amt ingen væsentlige forskelle. Allerbøjest kan det nævnes at udvandringen til Canada og Brasilien var en anelse større fra Århus amt end gennemsnittet for Danmark. Udvandringen til Argentina en anelse mindre.

4. Hovedmålet var Midtvesten vest for Chicago.

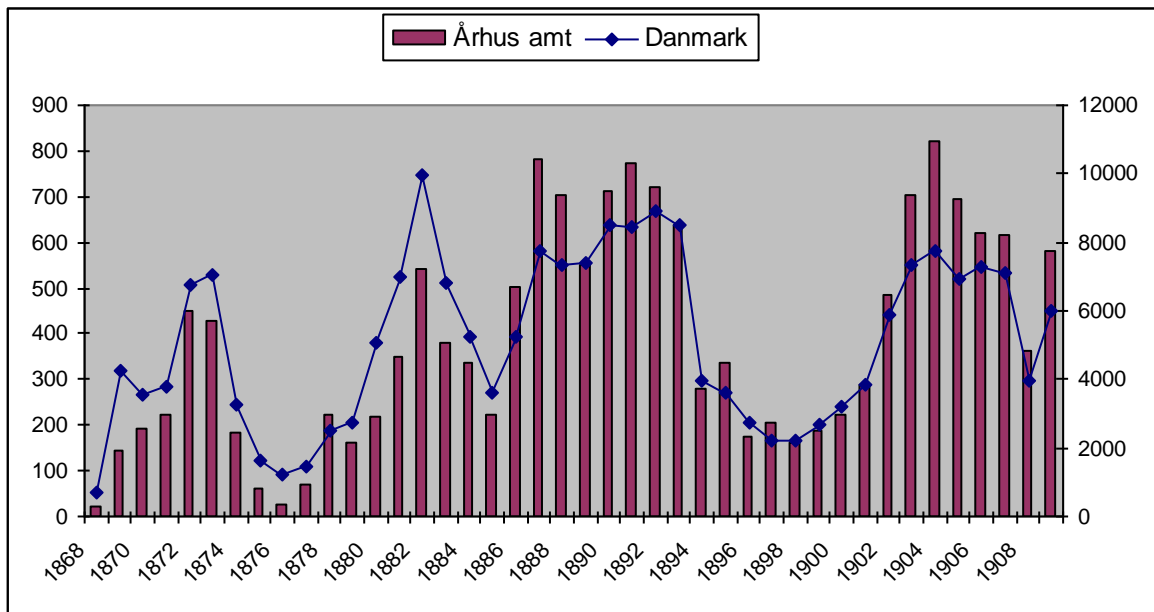
Hvor tog de hen?			
Fra Århus Amt til:		Fra Danmark til:	
Illinois (Chicago)	19 %	Illinois (Chicago)	19 %
Nebraska	11 %	Nebraska	7 %
Minnesota	10 %	Minnesota	9 %
Wisconsin	9 %	Wisconsin	11 %
Utah	8 %	Utah	4 %
Iowa	6 %	Iowa	11 %

For alle udvandrere, hvad enten de kom fra andre dele af Danmark eller Århus amt, bredte bestemmelsesstederne sig som en vifte fra Chicago, svarende til jernbanerne der løb ud herfra. Jo senere udvandring jo længere vestpå efterhånden som landbrugsarealerne blev optaget. Det er grunden til at Århus amt, hvis udvandring kom lidt senere i gang end for Danmark som helhed enten vælger at blive i Chicago eller fortsætte længere til staterne vest for Wisconsin og Iowa – Minnesota og Nebraska. En fuldstændig undtagelse herfra er Utah. Udvandringen hertil foregik ganske tidligt i perioden og spillede en langt større rolle i Jylland end i resten af landet. Bestemmelsesstederne bestemtes af tidspunktet og intensiteten i udvandringen af konjunkturerne.

5. Der var meget store svingninger i udvandringen fra år til år.

I perioden mellem 1868 og 1909 svinger de årlige antal udvandrere til fremmede verdensdele vældigt meget. Lavpunktet er 1876 med 1249 udvandrere fra Danmark og kun 25 fra Århus amt. Højdepunkterne henholdsvis 1882 for Danmark med 9953 og 1904 for Århus amt med 820 udvandrere. Men både for Danmark som helhed og for de enkelte amter er de store udvandringsår 1871-1874; 1882-1884; 1888-1892; 1902-1907; 1909-1912. Herefter faldt udvandringen langsomt for først at blive genoptaget i en langt mindre målestok i 1950'erne og 1960'erne. Disse svingninger karakteriserer udvandringen uanset hvor i landet udvandrere kommer fra. Således også Århus amt.

UDVANDRINGEN FRA ÅRHUS AMT OG DANMARK 1868-1909

Før 1868 Utah og Wisconsin

Bortset fra spredte enkeltpersoner fra Danmark startede masseudvandringen meget pludseligt, da den første mormongruppe tog til Utah i USA i december 1852. ¾ af den samlede danske oversøiske udvandring fra Danmark i 1850'erne og over halvdelen i 1860'erne bestod af danske mormoner på vej til Utah. De kom først og fremmest fra Nord- og Østjylland og var, ud over den tryghed som en håndfast fortolket religion kunne give, fristet af gratis billet, jord og ægteskab. Billetten skulle først tilbagebetales når man havde etableret sig i Utah.

Sideløbende hermed startede der i løbet af 1860'erne tilsvarende gruppe-udvandringsrejser, der ikke var organiseret af mormonerne, men byggede på tilsvarende afbetalingssystemer. Fra Nordjylland til Iowa og fra Østjylland til Wisconsin, Illinois og Minnesota.

I USA viste folketællingen fra 1870 i rækkefølge Wisconsin, Utah, Illinois, Iowa og Minnesota som de stater der har flest danskfødte. Fra 6.000 i Wisconsin faldende til 2.000 i Minnesota..

1868-1874

Fra sidst i 1860'erne til midt i 1870'erne er der økonomisk højkonjunktur både i USA og Danmark. Det er let at få god jord i USA, transportmidlerne bliver stærkt udbygget og de danske udvandrere har ofte penge med hjemmefra. Det er derfor denne bølge af danske udvandrere der skabte en række landbrug, der siden trak yderligere dansk arbejdskraft til. Det er i øvrigt også i disse år at en kort, men hektisk udvandringsbølge foregår på britisk initiativ til Canada, Australien og New Zealand båret af gratis enkeltbilletter og jord der kunne købes billigt efter at være ryddet. Men i modsætning til USA var jordlodderne ofte for små til at bære medhjælp hentet i Danmark, så udvandringen gik i stå.

1875-1880

I disse år er der lavkonjunktur både i Danmark og i USA og udvandringen falder til næsten ingenting.

Hvad angår danskfødte i USA var rækkefølgen i folketællingen for 1880 stadig Wisconsin, Utah, Illinois, Iowa og Minnesota som de stater der havde flest danskfødte. Nu med fra 9.000 i Wisconsin faldende til 4.000 i Minnesota.

1880-1892

Startede en langvarig højkonjunktur i USA mens Danmark stadig var præget af lavkonjunktur, landbrugskrise og landbrugsomlægning. Landbrugskrisen pressede i første omgang landmændene til byerne, men de vandrede videre til USA, da der endnu ikke fandtes tilstrækkeligt med jobmuligheder i de danske byer. En kortvarig krise i USA og en ligeså kortvarig vækst i Brasilien i årene 1884-1886 betød at udvandringen stagnerede eller for en kortvarig periode gik til Brasilien.

I USA viste folketællingen for 1890 at nye danske indvandrere var rykket vestpå langs jernbanelinierne fra Chicago. Stater med flest danskfødte var nu i rækkefølge Iowa, Nebraska, Minnesota, Wisconsin og Illinois med tal der gik fra 16.000 til 12.000 pr. stat.

1893-1901 er der til gengæld lavkonjunktur i USA og højkonjunktur i Danmark. Udvandringen stoppede næsten i disse år og de der ellers ville have udvandret skabte i stedet en eksplosiv befolkningstilvækst i de danske byer der oplevede et hektisk industrialiserings- og byggeboom.

For staterne i USA er rækkefølgen af danskfødte år 1900 dog nu Iowa, Minnesota, Wisconsin, Illinois og Nebraska med tal der varierer fra 17.000 til 13.000 pr. stat..

1902-1909 gjorde det stik modsatte sig gældende. Vækst i USA og lavvækst i Danmark. Vi oplever derfor i disse år den sidste store udvandringsbølge fra Danmark. Men denne gang gjaldt det udvandrere der allerede var flyttet til de danske byer og nu flyttede videre til de hastigt voksende amerikanske byer. Hvad landmændene angik, var der efterhånden fyldt op i midtvesten USA og udvandringen til Canada, Australien, New Zealand og Argentina begyndte så småt at vokse til at blive den dominerende efter første verdenskrig.

I USA lå antallet af danskfødte i 1910 højest i Illinois (med Chicago), Iowa, Minnesota (med Minneapolis) og Wisconsin (med Racine). Alle med mellem 18- og 16.000. Men umiddelbart herefter følger helt ny stater med store danske indbyggertal, nemlig Californien og New York med hver 14.000 ligesom de øvrige stater viser en stor spredning af danskfødte.

I vore dage, dvs. ifølge den amerikanske folketælling år 2000, var der 1.430.897 amerikanere der på folketællingsblanketten noterede sig som værende af primær dansk etnisk oprindelse. Kravet er at man har en indvandret forfader i lige linie der er født i Danmark! Sådan fordelt fører Californien med 207.030, fulgt af Utah 144.713, Minnesota 88.924, Wisconsin 72.160 og Washington 72.098. Regnet i forhold til befolkningstal betyder det i øvrigt at Utah i vore dage er den stat der har langt den stærkeste andel af amerikanere der mener at de er af dansk oprindelse – nemlig 7 %. Ingen anden amerikansk stat overskrider 1 %.

Turen over havet.

En vigtig forudsætning for den masseudvandring der startede sidst i 1860'erne var, at man kunne krydse verdenshavene på en langt mere sikker, forudsigelig og relativ billig måde.

I 1869 oversteg dampskibstonnagen sejlskibstonnagen på Atlanterhavet og fra samme år kunne man komme med damp fra Århus til San Francisco. Med tog, skib og atter tog, der afgik og ankom på forud kendte tider. Rejsetiden reduceredes fra omkring 3 måneder til 2-3 uger fra bopæl i Danmark til ny bopæl i USA og endelig var prisen for billetten faldet til omkring 125 kroner (gennemsnitlig årsindkomst for en faglært arbejder var omkring 600 kr.). Mormonmissionærer og andre ledere af rejseselskaber tilbød endda billetter på afbetaling samtidigt med at konkurrencen og et vidstrakt net af rejseagenter sikrede et lavt prisniveau.

Rigtigt mange selskaber gik netop på dette tidspunkt ind i den lukrative, men også meget konkurrencebetonede trafik. Blandt de største var "White star", "Cunard" og "Red star" alle med udgangspunkt i Liverpool, samt "Nordtyske Lloyd" og "Hamburg-Amerika linien HAPAG" med udgangspunkt fra Hamborg og Bremerhaven. Fra disse havne gik der passagerskibe til Nord- og Sydamerika, Afrika, Østen, Australien og New Zealand med faste afgang- og ankomsttider 2/3 af alle danske udvandrere benyttede disse linier - det er dem udvandrерlisterne kalder "*indirekte*" udvandrere. Den tredjedel der udvandrede via København-New York rejste til gengæld "*direkte*".

København – New York linien.

Det første forsøg på at skabe en regulær Amerikalinie blev gjort af et Amerikansk-københavnsk konsortium, der kaldte sig "*The American Emigrant Aid & Homestead Company*". Man chartrede SS "Ottawa", hvis afgang fra København den 20. august 1866 blev en mediebegivenhed, men ingen succes. Hverken forplejningen om bord, videre transport eller lovede stykker land i Amerika blev opfyldt som lovet. Tvært i mod blev passagererne efterladt på kajen i New York og her overladt til deres egen skæbne. En protestnote fra Sverige-Norges regering blev den direkte anledning til den danske udvandrерlov af 1. maj 1868.

Efter denne fiasko blev næste forsøg gjort af tyske selskaber på ruten Stettin-København-New York. 1869-1874 blev det til i alt 42 afgang med 15 forskellige skibe med i alt 3.857 danske udvandrere. Heraf dog kun 145 fra Århus amt. Resten af udvandrerne fra Århus amt, 1.506 udvandrere, tog via Liverpool. De fleste med skibe der var chartret fra København til Hull af mormonerne.

En helt regulær fartplan med afgang hver fjortende dag fra København, Kristiania og Kristianssand til New York blev skabt med "Dampskibsselskabet Thingvalla" 1880-1898. 1898-1935 videreført af DFDS. Det danske selskab var længe den eneste linie fra Skandinavien og svækkedes først fra omkring 1914 af faldende udvandrertal og konkurrencen fra en Norsk (1913) og Svensk (1915) Amerikalinie. Den danske Amerikalinie ophørte i 1935 mens den norske og svenske fortsatte indtil flyvemaskinen helt overtog trafikken i 1960'erne.

De danske Amerikaskibe 1880-1935

Skib	Brt	byggeår	Driftår	Ture indtil 1909	Forlist	Skrottet	Passagerer Århus Amt Til 1909
Harald	1532	1875	1880-1881	10	1889		83
Thingvalla	2524	1880	1880-1900	127		1903	1003
Geisir	2831	1882	1882-1888	42	1888		388
Island	2844	1882	1882-1904	142		1906	898
Hekla 1	2787	1882	1882-1883	6	1883		81
Heimdal	2024	1882	1883-1884	7	1902		62
Hekla 2	3258	1884	1884-1905	130		1910	936
Danmark	3414	1872	1889-1889	1	1889		2
Norge	3310	1889	1889-1904	89	1904		588
Amerika	3867	1872	1893-1897	8		1898	77
Oscar II	9975	1901	1901-1930	57		1934	692
Hellig Olav	10085	1902	1902-1931	54		1934	1017
United States	10101	1903	1903-1925	44		1935	664
C.F.Tietgen	8173	1897	1906-1913	25	1918		217
Frederik VIII	11850	1913	1913-1935			1936	-

Skrækken for druknedøden og søsyge var blandt de forhold der holdt rejsende tilbage. Af de godt 40 millioner der sejlede fra Europa til Nordamerika 1868-1914 var der kun 7.936 der druknede, ”Titanic” medregnet. Risikoen var desværre betydeligt højere på de danske skibe. Med kun 678.397 passagerer i årene 1880-1914 druknede 735, eller næsten hver tiende af det samlede tab på Atlanterhavet.

Linien var forfulgt af uheld og skomager Anders Peter Nielsen og hans følge fra Østbirk oplevede det første, da ”Harald” 19. juli 1881 kolliderede med et svensk skib i Kattegat. 16. februar 1883 stødte ”Hekla” så hårdt på grund i indsejlingen til Oslofjorden at det sank efter to dages forløb. De 147 passagerer (hvoraf 5 fra Århus amt) reddedes.

Den 14. august 1888 gik det helt galt. To af liniens skibe ”Thingvalla” og ”Geisir” stødte sammen midt ude på Atlanterhavet. ”Geisir”, der kom fra New York, knækkede midt over og sank straks, mens ”Thingvalla”, der kom fra København, måtte bakke ind til Halifax med et stort hul i stævnen. Af 149 ombord på ”Geisir” reddedes kun 31 om bord på ”Thingvalla”.

Erstatningsskibet for ”Geisir”, ”Danmark” gik det ikke bedre. Den 6. april 1889 sank skibet ved Acorerne på sin første tur da en knækket skrueaksel havde ødelagt det meste af agterskibet. Heldigvis sank det så langsomt at alle passagererne herunder 2 fra Århus amt blev reddet.

Værst gik det for ”Norge”. Den 22. juni 1904 var ”Norge” sejlet fra København mod New York. Om bord var 378 passagerer og 68 besætningsmedlemmer og yderligere 316 passagerer blev taget om bord i Christiania og Kristianssand. Altså i alt 762. Tidligt om morgenen tirsdag den 28. juni løb skibet i helt stille vejr på et undersøisk klippeskær ved Rockall-klippen ca. 400 kilometer vest for Skotland og sank på 10 minutter. Den panik der opstod om bord kan vel bedst belyses af følgende to forhold:

Der var 8 redningsbåde til 250 personer, men af de 8 både nåede kun 5 frem til andre skibe med 145 efter at redningsbådene havde befundet sig i op til 8 dage søen. En redningsbåd kom aldrig fra skibet, en knustes mod skibssiden og en blev aldrig fundet.

Selvom der var nogenlunde lige mange mænd (248), kvinder (256) og børn (223) om bord, fordelte de 145 reddede sig med 62 % mænd, 15 % kvinder og 23 % børn. Det svarer ganske godt til redningen af passagererne fra Århus amt samt handlingsmønsteret ved tilsvarende forlis, blot var dette det største, der nogensinde har ramt dansk passagerfart. "Titanic"'s forlis er jo mere omtalt selvom der kun var 6 danske passagerer om bord.

Egentlig var der heller ikke mange med dansk bopæl om bord på "Norge". Flertallet var 324 russiske jøder og 316 nordmænd, men af de 54 danske passagerer (hvortil kom den danske besætning på 67) kom flest, 12, fra Århus amt. Fortegnelsen over disse 14 passagerer giver dels et øjebliksbillede af en gruppe udvandrere på en bestemt dag, den 22. juni 1904, dels anledning til at gætte, hvad de tænkte og gjorde fra de vågnede i køjernerne med vandet fossende indtil skibet sank med stævnen først.

Listen over passagerer fra Århus amt om bord på SS "Norge" 22. juni 1904

Efternavn	Fornavne	Stilling	Fødested	Bopæl	alder	Bestemmelsessted	Billet #	Reddet
Christensen	Anna	Syerske	Låsby	Låsby	25	New York	2974	
Christensen	Chr.	Maler	Låsby	Låsby	21	Carbondale, IL	2993	X
Eskildsen	Eskild A.	Skovbetjent	Fillerup	Hou	29	New York	2986	X
Gundersen	Anna K.	Hustru	Aarhus	Horsens	29	Ottawa, Canada	3013	
Gundersen	Jens. V..	Barn	Horsens	Horsens	2	Ottawa, Canada	3013	
Gundersen	Oda M.	Barn	Horsens	Horsens	9	Ottawa, Canada	3013	
Larsen	Emil C.C.	Arbejder	København	Harlev	22	New York	2991	X
Poulsen	Vilhelm J	Træarbejder	Horsens	Silkeborg	32	New York	2985	X
Rasmussen	Alfred	Barber	Skanderborg	Skanderborg	18	New York	2984	X
Sørensen	Alma	Hustru	Tilst	Aarhus	25	Lansingburg, NY	3014	
Sørensen	Søren	Opvarter	Tilst	Aarhus	23	Lansingburg, NY	3014	
Sørensen	Udøbt	Barn	Tilst	Aarhus	1 md	Lansingburg, NY	3014	

5 af de 12 fra Århus amt, alle mænd, blev reddet:

Emil Larsen, Vilhelm Poulsen og Alfred Rasmussen er ikke genfundet i afgangslisterne og blev derfor muligvis i Danmark. Men maler Chr. Christensen fra Låsby gentog turen over Atlanterhavet den 5. april 1905 med "Oscar II", denne gang til sin onkel Niels Jensen i Lucca, North Dakota, hvor han blev farmer. Hvad angår skovbetjent Eskild Alfred Eskildsen fra Hou, overlevede han ikke alene forliset i den redningsbåd, der efter 8 dage blev opsamlet ved Island! men allerede den 22. februar 1905 tog han af sted igen med "Oscar II". Denne gang med hustru og 8 børn i alderen mellem 8 år og 2 måneder, for at slå sig ned i de vidstrakte skovområder nord for Wisconsin, i Carney, Menominee county, Michigan. Her ventede hans onkel, væver Jens Sørensen, der allerede var taget til fra Odder til Carney i 1887.

Resten druknede, herunder de to familier:

Anna Gundersen og hendes to børn skulle møde manden, maskinarbejder Axel Richard Julius Gundersen, der var taget i forvejen den 24. februar 1904 med "Hellig Olav" for at forberede familiens ankomst i Ottawa hos broderen, bager Georg Gundersen, der var taget af sted i 1890. Samt opvarter Søren Sørensen, hustruen Alma og deres udøbte barn på 1 måned der skulle til Lansingburg ved Albany i staten New York. De tilhørte en flok på 17 andre arbejdere og

tjenestefolk fra Århus by, der 1904-1907 blev ansat på farver Knud Rasmussens fabrik. Knud Rasmussen var selv kommet fra Kalø i 1894.

Hvad DFDS angik, var man ikke særlig generøs. Ud over mindre engangsbeløb til besætningens enker blev der ikke givet erstatninger. For tab af ejendele henviste rederiet til at man burde have tegnet forsikring og en refundering af billetten var udelukket. Den var jo allerede blevet benyttet! Kaptajnen, der havde reddet sig (sammen med 24 andre fra besætningen), blev frikendt for forsømmelse ved Sø- og Handelsretten i København og forliset rubriceret som hændeligt uheld!

Udvandringen fra Århus Amt.

Om vi vender tilbage til bevæggrundene bag udvandringen sker der en udvikling i mønstret. Det begyndte med religiøse grupper eller grupper i det hele taget, men afløstes af egentlige landbrugsbosættelser hvor en udvandrer tog af sted til en plads hvor han på forhånd vidste han kunne etablere sig med landbrug. Disse landbrug fik herefter behov for tilvandet, helst dansk arbejdskraft. Men efterhånden som den ledige jord tyndede ud og arbejdskraften var til stede, sluttede udviklingen med at udvandringen fra Danmark rettede sig mod byerne. Helst de steder hvor allerede ankomne danskere kunne tilbyde job. Dette hang også sammen med at man så småt fra og med 1890'erne begyndte at indføre begrænsninger på indvandringen til USA og krævede at en indvandrer skulle have et kontant beløb medbragt og kunne angive et egentligt arbejdsformål, eller i det mindste en kontaktperson og –adresse der sikrede, at indvandrerens ikke belastede samfundet. Men starten på selve udvandringen var som allerede nævnt, mormonernes grupperejser.

MORMONMISSIONEN

De første mormonmissionærer kommer til Danmark i 1850 med Nordjylland og Bornholm som de vigtigste udgangspunkter, men allerede i 1852 havde missionen bredt sig til store dele af særligt Østjylland og den første gruppe på 294 omvendte kunne derfor sendes af sted den 20. december 1852. Rejsen tog tid med skib og til fods via New Orleans og resterne af gruppen når først frem til Salt Lake City i Utah 9 måneder senere, den 30. september 1853. Herefter følger 1853-1868 hele 37 skibsladninger med hellige fra Danmark via New Orleans, New York eller Philadelphia til Utah, men da de kun er registreret på landsdele er det vanskeligt præcis at sige, hvor de kommer fra ud over at hen ved 5.000 af de i alt 7.390 mormoner fra Danmark er fra Jylland.

Navne og opholdssteder får man først for perioden 1868-1871 hvor de optegnes i de almindelige udvandringslister. Det er næppe tilfældigt, at den første gruppe der overhovedet registreredes med sidste opholdssted i Århus amt den 23 juni 1868 er mormoner, samt at de var fra missionen i Horsens.

Gruppens leder var den 46-årige taskenspiller (tryllekunstner), Carl Poulsen, 46 år, der sammen med en række jævnaldrende herrer og damer i fyrrårsalderen. En slagter, væver, smed, bager samt en ugift tjenestepige ankommer i hvert fald til New York den 16. juli 1868 med "Virginia" fra Liverpool. Hvad en taskenspiller skulle i det hellige land vides ikke, men alle satte som mormoner kurs mod Utah.

I dette tilfælde blev disse mormoner, der er svære at udskille med mindre man kender skibsnavnene, registreret korrekt på Castle Garden i New York bortset fra at de er blevet tyskere. Men de kan være svære at finde når de, ud over at være blevet tyskere også har skiftet køn og alder. Fra Århus

amt gælder det blandt mange andre følgende der alle forlod Danmark den 9. juli 1869 og ankom den 28. juli til New York på ”Minnesota” fra Liverpool:

DANSKE UDVANDRERLISTER			CASTLE GARDEN INDVANDRERLISTER	
Kirsten Marie Poulsen, 19, Pige	Beder pr. Århus	=	Kirster Poulsen., 19. Laborer	Male, Germany
Mathias Jensen Elling, 6, søn	Horsens	=	Jensine Elling, 6, daughter	Female, Germany
Christine Andersen, 53, Enke	Sjelle pr. Århus	=	Christen Andersen, 53, Laborer	Male, Germany
Ane Cathrine Larsen, 38, Hustru	Hylke pr. Århus	=	Ane Larsen, 58, Matron	Female, Germany

En systematisk gennemgang af mormonudvandringen fra Århus amt er derfor vanskelig at gennemføre for årene 1868-1871 i udvandrerlisterne, da der hverken står, at de er mormoner eller at de skal til Utah og helt galt bliver det i årene 1872-1894, hvor de får deres egne lister uden angivelse af sidste opholdssted eller bestemmelsessted.

Problemerne skyldes den særlige rejseform, hvor mormonkirken ikke alene var rejseagent men også billetindehaver. Der opereres helt fra 1852 med ”det evige fond” der betaler rejsen til Utah imod at udvandrerne betaler egen rejse tilbage og skyder penge ind til andre omvendtes rejseudgifter. Det betød imidlertid også, at der var en hel del ”gratister” der hoppede af undervejs under rejsen i USA og i virkeligheden dannede disse afhoppere de første kerner til danske bosættelser i Iowa og Illinois.

For Wisconsin skyldtes de første danske bosættelser et særligt initiativ i Østjylland, der efterlignede mormonernes rejsemåde. Grupper med fører og rejse på kredit..

Wisconsin.

Skanderborg sø der på en prik ligner Winnebago søen!

Wisconsin var som nævnt den amerikanske stat hvor der boede flest danskfødte i 1870 og stillingen som førende ”danskerstat” fastholdtes endnu i 1880 med 8.797 danskfødte. .

Koncentrationen var ganske klar. Det drejede sig først og fremmest om områderne lige vest for den store Winnebago sø. At det var udvandrere fra Århus og Vejle amter var ikke underligt, for på grænsen mellem de to amter havde Rasmus Sørensen (1799-1865) i 1849 grundlagt Uldum Højskole og herfra agiterede han for hvorfor det ville være gavnligt, om danske bønder og håndværkere bosatte sig i på bedste sted i Wisconsin. I sin pjece: ”*Om de udvandrede Nordmænds tilstand i Nordamerika og hvorfor det ville være gavnligt, om en del danske bønder og håndværkere udvandrede ligeledes og bosatte sig sammesteds*” (København 1847). Med ”sammesteds” mente han området omkring Winnebago søen der på en prik lignede Skanderborg sø, mens landskabet omkring mindede om Østjylland.

Men ikke nok med at man ville føle sig hjemme her. Landmænd fik mere end det dobbelte i udbytte end i Danmark og landarbejdere og håndværkere fik to-tre gange mere i løn. Rasmus Sørensens fire sønner var allerede udvandret til området midt i 1840’erne og havde giftet sig med norske kvinder.

De overhovedet tidligste europæiske indvandrere til lige netop disse områder var nordmænd. Byer eller counties har enten indianske navne eller let genkendelige navne som eksempelvis Larsen. Opkaldt efter Knud Geilo Larsen fra Voss (født år 1800) der kom til stedet i 1843 og gav den navn efter sig selv. Men allerede i 1844 dukkede Rasmus Sørensens sønner op. Gennemgår man herefter

eksempler på ejendomshandler i området er mønstret ret klart. Først kommer der nordmænd og svenskere til områderne og rydder skoven. Herefter kom danskerne og køber det ryddede land!

Selv fulgte Rasmus Sørensen i 1852 efter at være blevet forsinket af treårskrig og folketingsarbejde, sammen med mere end 100 østjyske landmænd, landarbejdere og håndværkere. Grupperejserne blev gentaget tre gange i begyndelsen af 1860'erne med samme rekrutteringsområde og bestemmelsessted under Søren Rasmussens ledelse.

Men mens de ”kirkelige” forhold var nøje fastlagt af mormonerne i Utah, havde man i Wisconsin allerede en række norske og svenske vækkelsesprædikanter, med en bibeltolkning svarende til Indre Mission i Danmark. Det gav derfor problemer da danske, grundtvigske præster fra højskoler og seminarier fulgte deres ”landsmænd” fra Århus amt til Wisconsin.

Kirkelige Liv og bosættelser

Når præsterne var så nødvendige, skyldtes det, at kirken på prærien var mindst lige så vigtig som socialt og identitetsmæssigt mødepunkt, som moskeen er det for vore dages indvandrere. Selv det mindste lille amerikanske bysamfund har den dag i dag, og ganske særligt i midtvesten, sjældent mindre end et dusin forskellige kirker. De breder sig som bankfilialer langs hovedgaden og deler sig efter trosretning og etnisk oprindelse.

I takt med den begyndende danske bosættelse i det østlige Wisconsin ved Winnebago-søen og Racine, blev den Danske (lutheranske) kirke i USA derfor oprettet den 26. juni 1871 på initiativ af præsten Adam Dan (1848-1931). Efter uddannelse på Gedved Seminarium nord for Horsens og to år som missionær i Sudan og Jerusalem, rejste han den 17. maj 1871 rejste fra Skanderborg og blev kun en måned senere ikke alene præst i Racine og hermed hele området omkring Winnebago, men stiftede den danske kirkelige organisation i USA.

Fra denne kerne udbredte de danske kirker sig i løbet af 30 år til alle de områder hvor danske udvandrere bosatte sig i et lidt større antal, således som det tydeligt ses på kortet der blev publiceret af dansk Folkesamfund år 1900. Det skete således som bosættelserne i klar vifteform ud fra Chicago mod vest og syd-vest.

Selv blev pastor Adam Dan dog ikke længe i Racine. Allerede i 1880 blev han fyret til fordel for en bibeltro nordmand, der i sin tur blev erstattet i 1882 af samme pastor Theodor C. Lyngby (1856-1914) som skomager Anders Peter Nielsen havde mødt i Gibson og Dwight i Illinois i 1881 og videre kommenterede:

”Danskerne har saa ont ved at se at en Præst skal have Løn. De synes at tænke at Himlens Fugle skulde føde dem, nei saa var det anderledes i Danmark, der var det staten der betalte. Efter Gudstjenesten (i Dwight Illinois) reiste Formanden sig og sagde saa skulde vi vel samle lidt til Præsten. Men et par reiste sig og spurgte om det ikke kunne vente til næste gang. Saa nu maatte Lyngby op og fortælle dem, først at han var næsten fuldstændig uden penge. Næst at han skulde reise til Kirkens Aarsmøde i Elk Horn, Iowa”.

Pastor Theodor Christiansen Lyngby kendte problemet mere end vel. Han var præstesøn fra det velaflagte kald i Terndrup, Lyngby Sogn i Himmerland og det var netop aflønningen der skulle diskuteres på Kirkens årsmøde på den danske højskole i Elk Horn, Iowa. Mødet blev i stedet et rivegilde med voldsomme personlige angreb retninger i mellem og selv blev pastor Lyngby ramt,

da han havde deltaget i en fest med dans i Racine. Han blev afløst af vækkelsesprædikanten Trandbjerg fra Bornholm, rejste hjem og slog sig ned i Århus.

Det var simpelthen overordentligt svært at få danske teologer til at rejse til USA. Løn fik man slet ikke som i Danmark og stridighederne mellem Grundtvigianere og Missionske sled dem op der alligevel prøvede. Med hensyn til rekrutteringen blev der derfor oprettet et dansk præsteseminar i West Denmark i Wisconsin (nu Luck) i 1887, men da seminarets to lærere tilhørte hver sin retning, var de ikke på talefod.

Bruddet blev endeligt da den danske kirke i USA i 1894 splittede sig op i to. Den missionske ”Forenede Danske Kirke” med eget præsteseminarium, Dana College, i Blair, Nebraska – og den grundtvigske ”Danske Kirke” med eget præsteseminarium, Grand View, i Des Moines, Iowa.

Hvad de grundtvigske aktiviteter angik, spillede en række præster fra Århus amt ikke alene en hovedrolle, men påbegyndte den indsamling af erindringer, breve og billeder der skulle bevare den danske kulturarv i USA og som nu danner grundstammen i Udvandrerarkivets samlinger. Sammen med en lang række af de øvrige aktører er deres ofte meget omfattende privatarkiver opbevaret i Aalborg. Det gælder eksempelvis:

Anders Bobjerg (1861-1938) fra Silkeborg, der efter en karriere som elev og siden lærer på Gedved Seminarium (1881-1892) i 1893 fortsatte som lærer og fra 1895 også præst på de danske højskoler i Tyler, Minnesota, West Denmark i Wisconsin – og først og fremmest på Grand View College i Des Moines. Han vendte tilbage til Danmark i 1908 men fortsatte resten af sit liv med at være en aktiv indsamler af materiale om den danske udvandring til USA. Kraftigt bistået af:

Benedikt Nordentoft Thomsen (1873-1942) fra Brabrand – der ikke alene er en af de præster der har efterladt sig et af de største arkiver, men ligeledes var en af de første, der fulgte de danske udvandrere videre vestpå til Californien. Han var præstesøn fra Brabrand, kom på latinskolen i Århus og Cand. Theol fra Københavns Universitet 1898. Efter et år som privatlærer på Herlufsholm tog han den 25. september 1899 til Iowa som lærer og var 1903-1910 rektor på Grand View College. Rigtig Grundtvigianer blev han nu aldrig, for han syntes ikke eleverne lærte nok på skolen og besluttede sig derfor for at etablere en alternativ kirke, højskole og dansk koloni i Californien. Atterdag College i Solvang. Her blev Benedict Nordentoft men trak sig tilbage til Danmark i 1921 for at blive præst i Mariager og siden Kolding. Han udtrykte ved denne lejlighed stor skuffelse over den tiltagne amerikanisering og søgte siden i skrift, tale og indsamlingsvirksomhed, at værne om de danske ”værdier” i USA.

Ironisk nok udviklede Solvang sig siden til et sted som de fleste amerikanere opfatter som meget dansk, mens danskere finder det vældigt amerikansk.

Præsterne, hvad enten de var mormoner, Indre Missionske eller Grundtvigianere spillede således en vigtig rolle i de indledende årtier, men efterhånden som landbrugsudvandringen mindskedes og byindvandringen steg, blev det naturligvis i langt højere grad danskernes deltagelse i det almindelige amerikanske samfundsliv. Enkelte opfyldte endog den amerikanske drøm om at stige fra bund til at blive millionær.

Erhvervslivet

Peter Petersen Reisenhus (1859- 27. januar 1957).

Var stort set jævnaldrende med skomager Anders Peter Nielsen, arbejdede som han med læder, men var ikke fra Østbirk, men fra nabosognet Underup. Her var han født 16. maj 1859 i et husmandssted på Underup Mark, men kom efter endt skolegang på handelsskole i Horsens, blev engelsk korrespondent og kom i lære hos købmand Jacob Møller i Horsens. Som sådan blev han allerede som 19-årig firmaets agent i Newcastle og tog i 1880 videre til Chicago. Efter eget sigende med en kapital på 3 \$. Efter en række stadig bedre job kunne han sammen med sin bror, Henry Reisenhus i 1890 etablere ”The American Glove Company” fra 1910 kombineret med et garveri, så han direkte kunne benytte ressourcerne i USA’s slagtericentrum, Chicago. Det gik godt og leverancen af læderhandsker og andre læderartikler til den amerikanske hær under såvel første som anden Verdenskrig hjalp godt til. Ikke engang krisen i 1929-1930 kunne ryste virksomheden, trods tab på 1½ million dollars på den bank han ligeledes havde oprettet, var resten af virksomheden så velkonsolideret at den uden større problemer overlevede den store krise.

Selv mente han ikke hans tid tillod ham at deltage aktivt i det danske kirke- og foreningsvæsen i Chicago. I stedet betalte han sig fra det, dels med bidrag til de danske aviser, alderdomshjem og velgørenhed, dels med positiv særbehandling af danske indvandrere, når det drejede sig om ansættelser i den blomstrende virksomhed.

Der er naturligvis flere af disse danske millionærer, men de er ikke typiske for den danske indsats på erhvervssiden. Det gjorde til gengæld de danske mejerister en stadig stigende rolle over alt i USA, Canada, Australien og New Zealand. Den hjemlige m

Mejeristerne

Luck, tidligere West Denmark i Wisconsin, er i vore dage ikke specielt kendt for at have rummet det første danske præsteseminarium 1887-1894, men snarere for oprettelsen af det første andelsmejeri overhovedet i USA i året 1884. Det var kun to år efter det første danske andelsmejeri Hjedding og som fra dette, spredte andelsmejeritanken sig lynhurtigt som ringe i vandet ud over USA. Det skete særligt sidst i 1880’erne og i begyndelsen af 1900-tallet i takt med at de voksende amerikanske byer fik behov for mejeriprodukter og da ideen var dansk, var det nærliggende at trække fagkundskab fra dette land. Det blev til mere end 2.000 udvandrede mejerister fra Danmark med næsten halvdelen 1885-1892 og den anden halvdel 1902-1908 og mejeristen blev i disse år den overhovedet vigtigste håndværkertitel i udvandrerlisterne. Små 200 kom fra Århus amt, ikke mindst fra Århus og nærmeste omegn og de spredte sig ikke blot til de typiske ”danskerstater” Wisconsin, Illinois, Iowa, Nebraska og Minnesota, men fandt mejerier at drive fra New York til Californien.

Århusianerne i Hope i North Dakota

Undertiden blev disse mejerianlæg endog fulgt op af danske bosættelser, som da eksempelvis mejerist Anders Andersen fra Århus, i 1889 blev bedt om at oprette et mejeri i den netop grundlagte by Hope, Steele county i North Dakota. Det betød at byen efter at staben på mejeriet var blevet suppleret samme år med en maskinist og proppeskærer fra Århus udviklede sig til en af de få steder i USA hvor alle var fra Århuskanten. Langt fra alle andre danske bosættelseskoncentrationer finder man midt i det østlige North Dakota, nordvest for Fargo, en by med 63 danske indvandrere, hvoraf 27 var fra Århus og sognene nord for ind i Randers amt samt enkelte fra de nærmeste dele af Viborg amt. Og alle ankom i årene 1888-1902 med tydelige sted- eller familiemæssige sammenhænge.

Denne udbredelse af mejerikundskaber gjaldt også Canada hvor vi finder både danske og århusianske mejerister i Winnipeg, Alberta og New Brunswick, i Argentina og i Australien og New Zealand.

Alternative bestemmelsessteder

Canada, Australien og New Zealand var særligt i årene 1871-1875 alternative bestemmelsessteder. I et forsøg på at følge den succes USA havde med indvandring og uddeling af jordlodder søgte man i disse år, at få en tilsvarende udvandring i gang til de britiske besiddelser. I første halvdel af 1870'erne kappedes en række rejseagenter om at overtale danske udvandrere til at rejse til netop deres områder med tilbud om fri rejse (enkeltbillet) og jord på afbetalingsvilkår når først den var ryddet for skov.

Agenterne kan næsten følges omkring i landet hvor agitationen fra Canada om udvandring til New Denmark i New Brunswick ikke slog igennem. Kun 23 tog af sted fra Århus amt 1871-1875 mens over 700 fulgte i årene omkring år 1900, men nu til prærien i de midterste og vestlige dele af Canada efterhånden som den amerikanske prærie var blevet optaget.

Omvendt forholdt det sig med New Zealand hvor selveste statsminister Monrad var udvandret i frustration over nederlaget i 1864, men nu var vendt tilbage som udvandringsagent. 175 af 193 udvandrerne fra Århus amt tager af sted 1871-1874 for at blive producenter til de mejerier, som Monrads sønner havde oprettet på den sydligste del af Nordøen.

Der var desuden udvandrere fra Århus amt med på den første og eneste grupperejse til Tasmanien den 9. april 1871. Deres efterkommere hører man stadig fra, ikke mindst i forbindelse med kronprins Frederiks ægteskab. Det gælder desværre ikke efterkommerne efter de der tog til Brasilien.

Udvandringen til Brasilien startede lige så pludselig som den endte. I månederne oktober 1886 til februar 1887 tog 227 af sted i 4 rejseselskaber til Sao Paulo i Brasilien. Udvandrerne der stammede fra de østlige dele af Århus amt bestod særligt af småhåndværkere og landarbejdere med hele familier og udgjorde mere end en fjerdedel af de 820 der tog af sted fra Danmark som helhed. Det var ikke mærkeligt for agenterne for denne udvandring sad i Århus. Slaveriet var under afvikling i Brasilien i disse år og særligt kaffeproducenterne stod i fare for at mangle arbejdskraft, men det løb jo smukkere, at regeringen ønskede at oprette en ”skandinavisk” koloni i Cascalho. Ude i junglen 167 km fra Sao Paulo. Det gik helt galt.

Horsens Folkeblad aftrykte marts 1887 et brev fra Brasilien der fortalte ”Vi vidste ikke, vi havde det godt i Danmark” førend vi kom til Brasilien og Socialdemokraten skrev i april 1887 – at målet måtte være *at forhindre, at danske arbejdere træder i negrenes sted som slaver af den hensynsløse kapitalisme, der i Brasilien repræsenteres af plantageejerne*”

I 1889 faldt det brasilianske kejserdømme og tidlige aftaler og statskolonier afskaffet. Vor viden om hvordan det gik med de 820 danske udvandrere – heraf de 227 fra Århus amt er lig nul. Og det er jo forskrækkende nok.

Det danske udenrigsministerium der i første omgang havde støttet Brasilienprojektet konkluderede da også, at klimaet måtte være usundt for danskere. Det var bedre at tage længere sydpå til Argentina. Det var der dog ikke så mange der gjorde fra Århus amt i forhold til resten af landet. Kun 199 ud af i alt 3.706 og først og fremmest efter 1904 samt fra Århus og Horsens. Om de som

byboere kom længere end til Buenos Aires vides ikke, mens de fleste danske ellers tog ud på pampasen omkring Tandil.

Aktionen for at trække danske udvandrere til de ydre kanter af det britiske imperium 1871-1875 har størst succes hvad angår Australien, nærmere bestemt Queensland i Nordøst-Australien hvor 217, hovedsageligt landbrugere, tager af sted. Men herefter er der aldrig noget rigtigt stop i udvandringen hvor de resterende 159 fordeler sig jævnt på alle årene og efterhånden spreder sig til andre dele af Australien. En af disse rejser i 1911 fra Rye til Adelaide.

Frederik Sørensen. Fra Ry via Australien til Flandern.

En af disse sene udvandrere til Australien var Frederik Johan Karl Sørensen født i Bakbjerg i Them sogn ved Silkeborg den 2. juli 1891. 1911 rejste han til Australien, nåede at få indfødsret og blev derfor indkaldt til militærtjeneste som menig infanterist i Adelaide 12. juni 1916. Mærkeligt nok med alderen 22 år og 11 måneder selvom han jo vitterligt var 24 år og 11 måneder. 6. brigades 23. battalion var netop blevet decimeret ved Gallipoli og overflyttedes til Flandern. Og det var hertil Frederik Sørensen blev sendt og kæmpede indtil han blev alvorligt såret i ansigtet den 25. september 1917 under .Et langvarigt ophold på diverse hospitaler i England betød imidlertid at han atter, den 3. juli 1918 kunne sendes til sin battallion, der i mellemtiden atter engang var blevet reduceret til en tiendedel af den oprindelige styrke. Han deltog derfor i efterårsoffensiven 1918 der endeligt knækkede tyskerne, men blev så hårdt såret i ryggen og højre ben, at han døde næste dag – 7. oktober. Den sidste dag bataljonen deltog i krigen. Han blev begravet Tincourt militærkirkegård øst for Peronne.

Moderen hjemme i Rye, Ane Sørensen, havde imidlertid ikke hørt noget og begyndte jo at undre sig i 1920. Via generalkonsulatet i Melbourne blev det derfor opklaret og Ane kunne endelig i sommeren 1921 få at vide hvor sønnen var begravet samt fik, via London hans efterladenskaber sendt: Et par handsker, et lommeværkløse og et ødelagt lommeur!

Det var en af bagdelene ved udvandringen. Både mandlige udvandrere der havde den rette alder og sønnerne af de tidligere blev naturligvis indkaldt i såvel New Zealand, Australien, Sydafrika, Canada og USA og døde i et antal der svarede til det antal sønderjyder, der faldt i tysk krigstjeneste. Deres skæbne er imidlertid godt belyst gennem hjemmesiden for ”The commonwealth War Graves Commission”

<http://www.cwgc.org/> hvor ikke mindst den australske indsats er belyst gennem alle relevante papirer – i Frederik Sørensens tilfælde – 54 indscannede dokumenter, der er at finde på nettet.
<http://www.awm.gov.au/roh/>

Endnu den dag i dag står der i Marselisborg Mindepark i Århus et mindesmærke over faldne danske under første Verdenskrig. Monumentet der blev indviet i 1934 gælder dog først og fremmest de 3.900 sønderjyder der faldt i tysk krigstjeneste, samt et mindre antal danske sømænd og frivillige i allieret tjeneste. I denne sammenhæng er det glemt, at et tilsvarende antal danske udvandrere faldt på den allierede side af fronten. Egentlig var de vel ligeså danske som de statsretsligt set tyske indbyggere i Sønderjylland.

d og diskussion, kan det være nyttigt at vide, Irerland, end det nu er et indvandererland. En var også relevant for de danske udvandrere.

sker og de danske indvandrere til USA der efter folk fra Storbritanien, var mindst talt allerstørste uvilje på mormonstaten i Utah.

Men også senere gjorde danskerne sig bemærket med deres voldsomme indbyrdes strid mellem to lutherske retninger: Indre Mission og Grundtvigianismen.

En af stridspunkterne var om man skulle integrere sig og herigennem give den medbragte tro en større gennemslagskraft, eller fastholde sin danske profil, sprog og litteratur. Det var integrationen der tog over efter at første generation indvandrere var døet ud.

Egentlig gjorde de danske indvandrere hvad de kunne for at finde andre danske, de kunne tale med og arbejde for. De klumpede sig derfor i specielle stater, counties og hentede både hustruer, præster og arbejdskraft fra hjemlandet. Men landet var stort og udvandringen til Amerika blev fulgt af en stadig større mobilitet, der spredte de danske efterkommere over hele kontinentet.

De blev herefter loyale medborgere i deres nye hjemland. Bevarede mindet om vikingskibe, små havfruer og vindmøller, men var ellers først og fremmest amerikanere. Det fik de første gang rigtig lejlighed til at demonstrere da en stor del af en yngre generation under første Verdenskrig faldt på slagmarker i en krig hvor Danmark var neutral. De bidrog imidlertid til at det slesvigske spørgsmål blev rejst med genforeningen med Sønderjylland.

I vore dage har efterkommerne efter disse danske udvandrere et stort behov for at dyrke deres oprindelige rødder, uden at blive mindre amerikanske statsborgere end alle andre. Det er for at gøre opmærksom på dette, at denne artikel er skrevet. Hvis tallene ellers kan holde er ca. 20.000 udvandrere fra Århus amt blevet til 140.000 efterkommere i USA alene.

Bjørn Kullmann og Steen Ousager: Brasilianske forbindelser (Odense 1996)